

BISKUPI A ICH ÚRAD PODĽA BERNARDA Z CLAIRVAUX¹

Bishops and Their Office According to Bernard of Clairvaux

Dušan Zupka

DOI: 10.17846/CL.2023.16.2.14-23

Abstract: ZUPKA, Dušan. *Bishops and Their Office According to Bernard of Clairvaux*. This article aims to reconstruct the picture of the bishop and his office captured in the correspondence of Bernard of Clairvaux, providing two crucial insights. The first is the Clairvaux abbot's personal view of bishops and their position in medieval society. He himself rejected this rank and ministry on several occasions, but this did not prevent him from publicly articulating the basic principles and, above all, the moral demands on any candidate for this responsible office. As on other issues, Bernard's outlook was on the side of strict discipline and firm orthodoxy, while still keeping in mind the vulnerability and imperfection of individual bishops. This opens up a second level of significance in examining Bernard's correspondence. For in his letters he did not merely portray an ideal state or an idealised theory of the episcopal vocation. On the contrary, most of his letters were addressed to specific bishops and responded to concrete events, problems, and pitfalls in the exercise of their office. In this way we learn a great deal about contemporary society, about the workings of the Church and, more specifically, about the everyday problems of bishops. By analysing the information from the letters under study, we can thus come closer to reconstructing a realistic picture of the position, functioning and importance of bishops in the society of the first half of the twelfth century.

Keywords: *Bernard of Clairvaux, bishops, Cistercians, medieval Church, correspondence*

Bernard z Clairvaux (1090 – 1153) patril k najvýznamnejším osobnostiam duchovného, kultúrneho, ako aj politického diania v prvej polovici dvanásteho storočia. Často sa o tejto dobe v literatúre hovorí ako o dobe sv. Bernarda. Tento francúzsky mních, kazateľ, reformátor a mystik ovplyvňoval svojim dielom a konaním takmer všetky zásadné udalosti európskeho duchovného života. Ako cistercijský mních a neskôr opát kláštora v burgundskom Clairvaux stál v čele ohromného reformného hnutia, ktoré zmenilo na dlhé roky tvár západného monasticizmu. Všeobecne sú známe Bernardove skutky na podporu šírenia cistercijského rádu, jeho osobný zásah počas pápežskej schizmy v roku 1130, jeho kázania proti heretikom v južnom Francúzsku, či angažovanie sa pri kázaní Druhej križiackej výpravy (1147 – 1149) (Aubé 2003; Calmette 1979; Oldenbourg 1982; Thomas 1984; Béguin – Zumthor 1944).

Do historického povedomia sa zapísal aj ako ochranca templárov, či protivník skvelého, aj keď kontroverzného filozofa a teológa Petra Abélarda (Le Goff 1999, 50-53). Vďaka obrovskému dochovanému dielu, teologickým traktátom, spirituálnym pojednaniám, zachovanej osobnej

¹ Táto štúdia bola podporená Agentúrou na podporu výskumu a vývoja na základe zmluvy č. APVV – 18 – 0333 *Databáza historickej terminológie k dejinám strednej Európy* a projektom VEGA 1/0164/23 *Diplomacia strednej Európy: Medzi regionalizmom a univerzalizmom (1000 – 1700)*.

korešpondencii a v neposlednom rade vďaka ohromnému množstvu dobových prameňov o ňom dokážeme solídne zrekonštruovať Bernardove názory, jeho duchovný svet a predovšetkým predstavu dokonalej kresťanskej spoločnosti (nebeského Jeruzalema na zemi), o ktorú sa snažili celý život. Kedže pochádzal zo šľachtickej rodiny, od mladosti mohol pozorovať zvyky a život tejto vrstvy; ako opát a kňaz poznal podrobne každodenné starosti kléru, no a v roli cistercijského mnícha a kazateľa sa dostal do častého kontaktu aj s tými najnižšie postavenými ľuďmi. Vyslovene najvrúcnejší vzťah mal k tým najchudobnejším, ktorí nemali vôbec nič a medzi týmito ľuďmi chcel byť aj pochovaný (Bredero 1996; Davy 2001; DUBY 1979; Evans 2000; Frizot – Perrin 2006; Leclercq 1998; Mcguire 2011; Verger – Jolivet 2006).

Život, tak ako aj dielo sv. Bernarda, mali veľmi pohnutý a zaujímavý osud (Leclercq – Talbot – Rochais 1957 – 1958; Beguin 1953; James 1998).² Osobná aktivita i literárna činnosť clairvauxského opáta formovala, alebo aspoň dotvárala, celkovú klímu 12. storočia a obraz, ktorý sa nám o tejto dobe zachoval. Bernardovo dielo je prirovnávané svojim rozsahom a významom k prácam sv. Augustína. Navyše mal tento cistercijský opát dar dokonalého jazyka, presvedčivej argumentácie a neodolateľnú osobnú charizmu. Vďaka tomu dokázal pre svoje myšlienky strhnúť nielen špičky intelektuálneho a duchovného sveta, ale rovnako vášnivo ho počúvali aj obyčajní ľudia. Práve preto mu pápež Pius XII. (1939 – 1958) udelil titul *doctor mellifluus*, teda učiteľa, ktorého slová boli sladké ako med.³

Takmer päťsto zachovaných listov nám umožnilo pokúsiť sa zrekonštruovať autentické opátovo názory len na základe jeho osobných názorov, bez neskorších nánosov a rôznorodých výkladov. Drvivá väčšina jeho korešpondencie bola určená širšej verejnosti, autor počítal s tým, že sa dostane do rúk viacerým adresátom. Mohol teda týmto spôsobom rozširovať svoje myšlienky medzi svojich priateľov i k cudzím osobám. Len časť listov bola písaná ako dôverné správy a oznámenia pre konkrétnych ľudí. Preto môžeme cítiť v ich obsahu vždy niečo viac, čo presahovalo tému a zámer listu, a čo malo funkciu formovať každého, ku komu sa list dostal.⁴ Listy boli už za jeho života odpisované mníchmi a kolovali spolu s jeho dielami po Európe. Vďaka jedinečnému vyjadrovaciu talentu sú Bernardove listy ľahko rozpoznateľné a nezameniteľné, čo uľahčuje odlišiť originály od prípadných falošných dokumentov (James 1998, xxiv-xxv).⁵

Miesto a význam biskupa v stredovekej spoločnosti

Bernard z Clairvaux sa biskupom nikdy nestal. V jeho období však bolo veľmi častým javom, že na diecézne stolce sa dostávali práve mnísi a bývalí opáti. Bernard mal medzi nimi viacero priateľov, niektorým k úradu sám pomáhal a počas svojho života sa dostal do kontaktu (prinajmenšom písomného) s takmer všetkými francúzskymi biskupmi. Sám túto vysokú funkciu päťkrát

² Súborné dielo vyšlo v edícii Leclercq – Talbot – Rochais, 1957 – 1958. Listy a iné pramene citované v tomto príspevku sú číslované podľa tejto edície. Listy sú uvádzané so skratkou Ep.

³ Titul *doctor mellifluus* pochádza z encykliky vydanéj 24. mája 1953, ktorá bola venovaná opátovi z Clairvaux.

⁴ Nesmieme zabudnúť, že opát bol predovšetkým kazateľ. Množstvo listov, ktoré posielal do všetkých kútov sveta, malo za úlohu šíriť jeho poslanstvo na miestach, kam sa osobne nemohol dostať. Napríklad list Ep 458 bol poslaný českému kniežatu Vladislavovi, všetkým šľachticom a celému českému ľudu (*Duci WLADISLAO caeterisque nobilibus et universo populo Bohemiae*); so zámerom, aby bol predčítaný po celej krajine.

⁵ Ide o skvelé pojednanie o štýle písania a gramatickej štruktúre. Bernardov štýl bol v tomto ohľade nezameniteľný.

odmietol v Miláne, Janove, Remeši, Langres a Châlons-sur-Marne (Vita Prima, II, 26).⁶ Bol si vedomý obrovskej zodpovednosti diecéznych biskupov za celú ich komunitu veriacich, neustálych problémov so svetskou mocou a napokon i konfliktov s vlastným klérom a ostatnými biskupmi. Tieto povinnosti si vyžadovali permanentnú angažovanosť v každodenných záležitostiach, čo však ostro kontrastovalo so spôsobom života cisterciatskeho mnícha, najmä v jeho extrémnej podobe dodržiavanej opátom z Clairvaux. Dlhé hodiny strávené v mystickom rozjímaní, snaha o pravidelný osobný kontakt s každým podriadeným mníchom, asketické praktiky možné len v samote ďaleko mimo zhonu mesta a v neposlednom rade chatrné a podlomené zdravie boli dostatočnými prekážkami nato, aby sa svätý Bernard mohol ujať úlohy pastiera duší a neohrozil tým svoje rehoľné sľuby. Na jedno z mnohých pozvaní od pápeža Inocenta II., aby prišiel do Ríma, Bernard odpovedá: „priznávam, že mám malé deti, ktoré musím kŕmiť, a preto nevidím spôsob, ako by som k vám mohol prísť bez toho, že by som ich vystavil pohoršeniu a nebezpečenstvu (*sed plane parvulos lactare me fateor; et ideo quomodo sine gravi scandalo ac periculo ipsorum venire possim, non video*)“ (Ep 152)

Napriek tomu mal úrad biskupa vo veľkej úcte a považoval ho za základný pilier vedenia a spravovania kresťanskej spoločnosti. Biskupi boli, na rozdiel od pápeža, pomerne blízko ku svojim veriacim a mohli účinne posudzovať a riadiť záležitosti vo svojej diecéze. Okrem liturgických úkonov, súdnej právomoci a starostlivosti o chudobných často sa angažovali aj vo svetských záležitostiach alebo dokonca zastávali vysoké posty v správe štátu (ako kráľovskí radcovia, diplomatickí vyslanci). V tomto ohľade však dochádzalo k rozporom medzi cirkevnou a svetskou stránkou biskupského pôsobenia.

Dá sa povedať, že množstvo biskupov žilo v presvedčení, že sú rovnakými pánmi ako šľachtici, čo ich niekedy viedlo aj k ozbrojeným vystúpeniam (Chélini 2004, 14-15). V zásade však biskupi neboli žiadnymi neobmedzenými suverénmi, ktorí by si na svojom území robili, čo sa im zachcelo. Vo väčšine prípadov to vôbec nemali ľahké. Museli čeliť neustálym mocenským nárokom šľachty a panovníkov, opozícii odbojných mestských komún, tlmiť požiadavky, chyby a poklesky zverného kléru i obyčajných veriacich a popri tom všetkom sa zodpovedať zo svojich činov pápežskej kúrii.

Tým, že boli usídlení vo významných mestách, boli aktívni hlavne smerom k mestskému obyvateľstvu, zatiaľ čo radoví kňazi a opáti osamelých kláštorov mali väčší vplyv na vidiecke obyvateľstvo. Svedomité plnenie vlastných povinností prirodzene vždy záviselo od charakteru a povahy konkrétneho biskupa, ktorý si musel byť vedomý toho, „že biskupstvo prináša poctu, ale taktiež strach zrútenia (*Habet quidem honorem Ecclesia, sed habet et pavorem ruinae*), ako napísal v liste pre Rudolfa, patriarchu antiochijského (Ep 392).“

Biskup a jeho úrad

Biskup bol v kresťanskej spoločnosti kľúčovou postavou a jeho význam a autorita rástli počas celého 11. a 12. storočia, teda i v období Bernardovho pôsobenia. Opát z Clairvaux intenzívne spolupracoval s okolitými biskupmi a nadviazal s nimi kontakty, z ktorých neskôr ťažil aj v prospech vlastnej komunity. Tak ako v prípade panovníkov, pápežov a opátov, stal sa ich častým konzultantom, mentorom, ale i nemilosrdným kritikom. Pritom sa riadil svojím celoživotným zameraním

⁶ Podľa jeho životopisca Ernalda z Bonnevalu si biskupskú tiaru a prsteň nevážil viac ako motyku a hrable (*quam rastrum et sarculus*).

na *charitas*, pokoru a harmóniu medzi ľudskými skutkami a Svätým písmom (Calmette 1979, 116-159; Thomas 1984, 125-129).⁷

Pre svätého Bernarda bolo biskupstvo posvätnou službou (*ministerium*). Na jej vykonávateľa vznáša vždy veľmi prísne nároky a požaduje bezúhonný charakter. Takýto človek si musí uvedomiť, že život biskupa je bojom na dvoch bojových poliach. Musí brániť sám seba, no hlavne tých, ktorí boli zverení pod jeho ochranu. Zápasí s roztopašným telom (*carnis lasciviam*) a s márnostatným svetom (*nequitiam saeculi*) (Ep 392). Má si hlavne všimnúť vlastnú hierarchickú podriadenosť vyšším autoritám, a nie svoju nadriadenosť voči ľuďom žijúcim v jeho diecéze. V súlade s Písmom Bernard z Clairvaux zdôrazňuje, že každý biskup sa má správať tak, ako by chcel, aby sa k nemu správali druhí. Každopádne je jeho povinnosťou nikdy neopustiť svojich veriacich:

*Vyzbroj sa, postav sa do bitky a bojuj urputne za stádo tebe zverené, ktoré budeš musieť vrátiť celé tomu, ktorý ti ho prepožičal. A bojuj aj za seba samého, lebo budeš musieť zložiť úct aj za seba. Maj sa na pozore vo svojej vysokej pozícii, ináč môžeš padnúť a byť tým viac otrávený, z čím väčšej výšky si spadol. Drž si svoju vysokú pozíciu bez toho, aby si bol pyšný, lebo slovami Apoštola, nenamýšľaj si, radšej sa boj! (Rim- 11,20). Pre múdreho muža je vysoký post skôr príležitosťou pre bázeň ako pre pýchu (Ep 392).*⁸

Sú to práve pokora a bázeň, čo Bernard silno prízvukuje všetkým tým, ktorí chcú svoje poslanie konať poctivo. Biskupský úrad prinášal množstvo pokušení, ktoré mohli človeka odtrhnúť od cirkevných povinností. Túžba po majetku, úradoch a získavanie svetskej slávy bolo častým pokleskom stredovekých biskupov. Sám seba sa opäť v listoch sputuje, či môže byť pre biskupa niečo nečestnejšie ako túžba po poctách (*gloriae cupidum*) (Ep 126).⁹

Naopak, cnostný pastier duší by sa mal neustále ponížovať a zostávať pokojný pri snahe o spásu a milosť. K tým vedú tri základné a jednoduché kroky: pokora, viera a bázeň (*in acquisitionem salutis et gratiae tribus gradibus ascendas: humilitate, fide, timore*) (Ep 372).¹⁰ To platí dvojnásobne v prípadoch, keď je do tejto funkcie povolaný jednoduchý mních, alebo kňaz, pretože u nich hrozí, že by nemuseli zvládnuť tento prechod ideálne. Avšak aj v Písme či v životoch svätcov existujú prípady, keď jednoduchí či dokonca nehodní ľudia boli povolaní za pastierov duší (Pavol, Matúš, Ambróz). Podľa Bernarda teda musí každý biskup zväziť, či ponúknuť post prijať. Chybou je totiž vziať to, na čo človek nemá, zároveň však nevyužiť schopnosti, ktoré má (Ep 8).¹¹

Ako červená niť sa tiahne celým opätovým dielom presvedčenie, že každé dobrodenie (v tomto prípade biskupský stolec) sa deje skrze Božiu milosť. Získanie akejkoľvek pocty či hierarchické povýšenie nie sú odrazom kvalít a schopností dotýčaného, ale čisto len prejavom Božieho plánu s týmto človekom. Preto, ako sme už spomenuli, ani biskup nemá dôvod na pýchu, ale skôr na pokoru a bázeň. To sa dá dosiahnuť uvedením si jednak Božej sily a zároveň vlastnej ľudskej slabosti (*considerationem divinae potentiae, et propriae infirmitatis*) (Ep 393). V takom prípade teda biskup nespýšnie a nebude sa k svojej diecéze správať ako feudál k svojmu lénnikovi, ale ako

⁷ Bernard napísal aj konkrétne dielo pre biskupov *O mravoch a povinnostiach biskupov (De moribus et officio episcoporum)*.

⁸ „Accingere, sta in praelio, pugna fortiter pro gregibus tibi commissis, quos te necesse est Commissori ex integro reconsignare: pugna et pro te ipso, quia et pro te habes exigere rationem. Caveto tibi in loco excelso, quo stas: ne forte, quod absit, corruas, et tanto gravius conquassaris, quanto ex altiori corrueris. Sic locum aptum teneas, ut tamen altum non sapias, sicut dicit Apostolus: Noli altum sapere, sed time. Locus altus sensato homini non tam occasio est elationis, quam causa timoris.“

⁹ Akvitánskym biskupom okolo roku 1131.

¹⁰ Biskupovi z Palencie, okolo roku 1146 – 1147.

¹¹ Arcibiskupovi z Kolína, z roku 1131.

spravodlivý ochranca. Tento list bol adresovaný jeruzalemskému patriarchovi okolo roku 1138. Biskupi významných miest (Jeruzalem, Rím, Antiochia) sú držiteľmi ešte väčšej milosti, lebo sú spätí s miestami Kristovho pôsobenia, či sídlami prvých kresťanských obcí. Napríklad, tak ako bol učeník Ján vyvolený spomedzi apoštolov, aby sa stal ochrancom Márie, tak bol aj jeruzalemský biskup vybraný spomedzi všetkých biskupov, aby chránil miesta, kde trávil Ježiš svoj pozemský exil (Calmette 1979, 179-192).

Napriek určitej predurčenosti sa preláti nesmú uspokojiť so stavom vecí, ale svojou aktivitou nadobudnuté postavenie zvelaďovať. Svätý Bernard sa ich v tomto smere snaží pozitívne stimulovať. Vo svojich listoch sa pokúša načrtnúť obraz ideálneho biskupa. Ten ustavične upevňuje svoje postavenie a prínos pre spoločnosť konaním dobrých skutkov, zachovávaním cirkevných kánonov, láskou k spravodlivosti, preukazovaním svojej bázne pred Bohom. K základným charakteristikám patrí aj neustála starostlivosť o chudobných, chorých, vdovy a siroty. Taktiež musí vedieť obozretne a opatrne pristupovať k vzdelaným i jednoduchým rovnako. Opát z Clairvaux zároveň pripomína, že je nevyhnutné, aby bol pripravený na smrť, odhodil pozemské veci a prišiel k tým nebeským. Naopak, biskupom sa nikdy nesmie stať ten, kto je lenivý, má zlé svedomie a pohoršujúcu povesť (Ep 329, 26, 64).

Tak ako v prípade popisu ideálneho mnícha alebo pápeža, obracia sa Bernard k vzoru, ktorý predstavuje starozákonný kráľ Dávid. Biskup tiež musí dokázať prekonávať zlo dobrom (*vincat in bono malum*), byť milý a trpezlivý a predovšetkým nesmie byť hašterivý, aby nedával zlý príklad svojmu okoliu. Trpezlivosť mu pomôže mať strpenie so zlými ľuďmi, znášateľnosť ich od tohto zla vylieči (Ep 25).¹² Len cnostný a neoblomný človek sa môže zhostiť tejto neľahkej úlohy:

Snaž sa ako Pavol, byť poctou pre svoju službu vážnosťou tvojich zvykov, zrelosťou tvojich rád, čestnosťou tvojich skutkov. Sú to práve tieto vlastnosti, čo najviac ozdobujú a povznášajú biskupský úrad (Ep 28).¹³

Dôležitou je aj schopnosť dokázať sa obklopiť múdrymi ľuďmi a vedieť si vybrať spoľahlivých radcov. Pre biskupov je chvályhodný aj záujem o poznanie a čítanie svätých kníh, ktoré im majú pri práci pomáhať.

Počas celého svojho verejného pôsobenia aj osobného života si Bernard z Clairvaux nado všetko cenil chudobu. Pre mníchov bola podľa neho prakticky nevyhnutnosťou. Biskupi však nemohli nedisponovať určitým majetkom či peniazmi, pretože by nemohli vykonávať svoj úrad. Chudobu v ich prípade zastupujú dobročinnosť a starostlivosť voči chudobným, chorým, vdovám, sirotám a všetkým ostatným znevýhodneným skupinám spoločnosti. Bolo tiež zvykom, že biskupi pred smrťou odkázali časť svojho majetku miestnym kostolom a určitú sumu peňazí nechali rozdať chudobným a hladným ľuďom.

Napríklad biskupa Atta z Troyes (myslel si, že umiera, a preto rozdal svoj majetok chudobným, neskôr však vyzdravel a zistil, že prišiel takmer o všetko) opát z Clairvaux v liste uisťuje, že

¹² Pre arcibiskupa z Rouenu, okolo 1131.

¹³ „Paulum imitari curato in honorificando ministerium tuum. Honorificabis autem gravitate morum, maturitate consiliorum, actuum honestate. Haec sunt quae officium episcopale maxime nobilitant et ornant.“ List poslaný na prelome rokov 1135/1136 novozvolenému biskupovi zo Ženevy Arduťovi, ktorého však predchádzala povesť o nie práve najcnostnejšej minulosti a skutkoch. Svätý Bernard práve preto apeluje na tohto preláta, aby na svojom novom poste zmenil svoje správanie. Pred očami má stále príklad svätého Pavla či Matúša.

konal správne, lebo chudoba je istým znakom vznešenosti, cennejším ako purpur. Svojím počínaním oslávil Boha a jeho svätých a sám pre seba pod hrozbou smrti získal (večný) život (Ep 23).¹⁴

Chudoba a s ňou spojená túžba po spravodlivosti majú byť vždy nadradené vysokému postu aj peniazom. Preto je chvályhodné, ak nejaký biskup v bohatom a dôležitom meste dokáže odolávať pokušeniu a zostať verný svojim predsavzatiam (*sed episcopum Londoniensem pauperem vivere, id plane magnificum*) (Ep 24).¹⁵ Jeho úlohou má byť tiež pomoc okolitým kláštorom, ktoré často biskupi vynímali spod svojej právomoci. Medzi ďalšie úlohy patrila aj starostlivosť o základné školy v mestách, ktoré vznikali pri miestnych katedrálach (Riché – Verger 2011, 77-98).

Volba, hierarchia, odchod

Biskup vystupoval na svojom území aj ako mocná osoba. Hierarchicky bol najvyšším predstaviteľom cirkvi vo svojej diecéze; zo svojich skutkov sa zodpovedal len svojmu arcibiskupovi a vo vážnych veciach pápežovi. Bol protiváhou a často i súperom miestneho feudála, s ktorým zápasil o postavenie a moc. Ich spory musel často riešiť až panovník.

Právomoc mal biskup aj nad svojim klérom a rehoľníkmi. Keď sa Bernard rozhodol zostať len vo svojom konvente a neodchádzať z neho za žiadnych okolností, pripúšťa, že je tento sľub ochotný porušiť len v prípadoch, keď ho povolá diecézny biskup alebo pápežský legát. Príkazy od ľudí v tomto postavení by mohol odmietnuť len na základe privilégia od vyššej autority (t. j. pápeža) (Ep 48; Oakley 2012, 15-41 a 160-184; Morrall 1997, 28-59).¹⁶ V kompetencii biskupa bolo aj trestanie hriešnikov a kriminálnikov a radiť svojim opátom, ktorí im takýchto ľudí často posielali (Ep 61). Bernard z Clairvaux priznáva, že sám sa často obracia na svojho diecézneho biskupa v otázkach, ktoré si netrúfa riešiť sám, alebo sú mimo jeho kompetencie.

Opát z Clairvaux však zároveň varuje pred tými, čo neuniesli ťarchu svojho úradu a zložili ho. S odstupom času však znova zatúžili po vysokých postoch, starosti o dom, urovnávaní záležitostí, poslušnosti služobníkov, slobode konania a moci nad ostatnými (*sublimitas loci, domus cura, rerum dispensatio, obsequia famulorum, libertas tui, potestas in alios*) (Ep 87). Preto nerád vidí, ako sa preláti vzdávajú svojich úloh. Snaží sa o zachovanie autority a vážnosti biskupského úradu, ktorý nesmie byť chápaný len ako výhodná odmena a prostriedok k spoločenskému postupu. A tak píše, že len vo dvoch prípadoch môže byť biskupská rezignácia akceptovaná. Po spáchaní vážneho zločinu (*mortale aliquid commissum*), alebo s povolením pápeža (*summi Pontificis licentia*). Pre tých, ktorým sa zdá úloha biskupa príťažka a snažili sa jej zbaviť odchodom do kláštora, svätý Bernard odporúča zostať vo svojom úrade, ale pritom prijať oblečenie a život mnícha (Ep 319).¹⁷ Ďalšou alternatívou bolo preloženie nespokojného biskupa na iné miesto, kde by mohol svoj úrad vykonávať v pokoji a s väčším prospechom pre seba i svojich veriacich.

Aby sa predišlo zbytočným komplikáciám s vhodnosťou a spôsobilosťou jednotlivého biskupa, mala byť zárukou kanonická a uvážená voľba. Výber, spoznanie a dosadenie vhodného kandidáta

¹⁴ Už samotné oslovenie v liste je veľavravné: „Pauperi episcopo pauperi abbas, paupertatis consequi praemium, quod est regnum coelorum.“

¹⁵ Londýnskemu biskupovi a známemu vzdelancovi Gilbertovi, okolo roku 1128.

¹⁶ „... nunquam (si causa duntaxat nostri ordinis non fuerit) exire de monasterio, nisi aut apostolicae Sedis legato, aut certe proprio vocante episcopo: quibus nostrae humilitati, sicut optime nostis, contradicere omnino fas non est, nisi ex quocunque superioris auctoritatis privilegio.“

¹⁷ „Videtur ergo nobis, sanius sapienti non praescribentibus, ut quod tenetis teneatis, et humilitatis habitum, vitaeque sanctitate monachum exhibeatis in episcopo.“ List adresovaný Thurstanovi, arcibiskupovi z Yorku, ktorý chcel pred smrťou odísť do kláštora a tam dožiť svoj život. Argumentoval sľubom z mladosti, v ktorom sa zaviazal vstúpiť do kláštora v Cluny.

znamenal pre každú diecézu základný problém, ktorého nedbanlivé vyriešenie mohlo spôsobiť nemalé spory a ťažkosti. Pri voľbe nového biskupa bolo treba zohľadniť rôznorodé záujmy. Osoba kandidáta musela vyhovovať jednak obyvateľom mesta, v ktorom mal sídliť, kléru, ktorý mu mal podliehať, musel byť odobrený pápežom a panovníkom, aby kvôli nemu nevznikli zbytočné konflikty. Kandidát na biskupa musel tiež spĺňať kanonické požiadavky, ktoré boli jasne stanovené koncilmi a dobovými dekretálami.

Bernard z Clairvaux túto situáciu veľmi dobre poznal. Sám sa zúčastnil na niekoľkých voľbách a konsekráciách, v niektorých prípadoch bol sám poverený dohliadnutím nad správnosťou a kánonickosťou tohto aktu (Langres, Remeš, Lyon, Tours, York, Auxerre). Väčšinou išlo o prípady, keď boli zvolení dvaja biskupi a Bernard bol pápežom alebo panovníkom poverený, aby rozhodol, ktorý z nich má väčšie právo na zastavanie úradu (Aubé 2003, 357-381, 426-437). Vždy dozeral na to, aby bol nakoniec zvolený ten kandidát, ktorý spĺňal v čo najväčšej miere jeho predstavu o dokonalom pastierovi duší. Dôležitú úlohu v tomto smere hral vek uchádzača, aby sa zabránilo zvoleniu pristarého biskupa, ktorý by nevládal čeliť nerestiam kléru, a zároveň, aby sa na stolec nemohol dostať nedospelý človek, v najhoršom prípade dokonca ešte len dieťa. Za obzvlášť pohoršujúce a odsúdeniahodné považoval Bernard najmä protekčné udeľovanie úradov malým chlapcom, ktorí nedokážu riadiť ani sami seba („... *puerulo qui seipsum regere non potest*“) (Ep 427).

Ohľad sa mal brať taktiež na pranie a názor zástupcov kléru i obyvateľov mesta. V prípade nejednotnej voľby sa prihliadať aj na počet a postavenie týchto voliteľov. Ak išlo o ustanovenie arcibiskupa, dôležité bolo aj stanovisko hlasujúcich biskupov (*suffraganeorum consilium episcoporum*) (Ep 202).¹⁸ No a keď nejestvoval už žiadny spôsob, ako vybrať spomedzi dvoch kandidátov toho vhodnejšieho, má byť podľa opáta z Clairvaux zvolený ten, proti ktorému vystupuje najviac nerestných a hriešnych ľudí.

Reálne problémy a konfrontácia s mocou

Bernard z Clairvaux vo svojej korešpondencii načrtáva hlavné rysy svojho náhľadu na biskupstvo a jeho význam. Drvivá väčšina jeho listov sa však týka konkrétnych osôb, ktorí sa stali biskupmi a jednotlivých udalostí spojených s výkonom ich úradu. Po ukončení pápežskej schizmy sa vrátil do Clairvaux a intenzívnejšie sa venoval záležitostiam vo svojom okolí (Leclercq 1998, 64-65; Whalen 2014, 119-120). Mal tak možnosť aktívne vplývať na biskupstvá nie len v duchovnej rovine pomocou listov, ale predovšetkým vďaka svojej spomínanej prítomnosti pri dôležitých voľbách a rozhodnutiach. Tak sa mu podarilo vytvoriť si okolo konventu v Clairvaux sieť spriaznených biskupov. S cieľovým alebo len okrajovým prispením opáta sa na biskupské stolce dostalo viacero jeho priateľov a blízkych spolupracovníkov. Bernardov priateľ Viliam zo Champeaux sa stal o stolec v Châlons-sur-Marne; cistercký mních Hugo z Mâconu sa stal biskupom v Auxerre; Bernardov bratranec Godefroi de la Roche v Langres; Hugo, opát z Trois-Fontaine sa dostal na miesto kardinála-biskupa z Ostie, mníchom v Clairvaux bol aj kráľov brat Henrich, neskorší biskup z Beauvais; svojich kandidátov presadil Bernard tiež v Lyone, Remeši a v podstate aj v Ríme (Inocent II., Eugen III.) (Jedin 2000, 4891-4892). Práve tieto väzby na diecéznych predstaviteľov spolu s kontaktmi, ktoré udržiaval s viacerými vplyvnými ľuďmi v rímskej kúrii, a s rehoľnými špičkami, Bernardovi umožňovali dosiahnuť obrovský vplyv na celé cirkevné dianie, aj keď sám zastával len funkciu opáta v kláštore odlúčeného od centra spoločenského diania.

Dosadzovanie reformne zmýšľajúcich a svedomitých biskupov sa však muselo stretnúť s nevdôľou ľudí, ktorým vyhovovalo nečinné tolerovanie nerestí kléru ich predchodcami. Opát z Clairvaux

¹⁸ List písaný pri voľbe arcibiskupa zo Sens na jar roku 1142.

si to uvedomil a realisticky priznával, že by sme „museli opustiť tento svet, aby sme unikli všetkým zlým ľuďom, ktorých cirkev toleruje (*Alioquin de hoc mundo exiremus, si vellemus omnes malos fugere, quos Ecclesia tolerat*)” (Ep 353). Na druhej strane to však neznamená, že biskupi nemuseli bojovať aj proti nepriazni osudu. Bernard popisuje prípad biskupa z Troyes, ktorý sa verejne snažil napomenúť svoj klérus a reformovať ho, ale dočkal sa za to len ohovárania a sťažností u pápeža:

Drzosť kléru, ktorej matkou je nedbanlivosť biskupov, je všade protivnou a otravujúcou celú cirkev. Biskupi hádžu psom, čo je sväté a perly pred prasce, ktoré sa na ne vrhajú a šliapu po nich. Ale je len správne, že majú trpieť pre tých, ktorých majú kŕmiť. Pretože nenapravujú zlé skutky tých, ktorých obdarujú bohatstvom cirkvi, a nesú náklad zla (Ep 152).¹⁹

Ak sa reformnému biskupovi podarilo presadiť svoje dobré úmysly vo svojej diecéze, mohol naraziť na odpor šľachty alebo panovníka. Takýmto prípadom je pôsobenie parížskeho biskupa Štefana a arcibiskupa zo Sens Henriho. Pokiaľ obaja preláti žili svetským a duchovne vlažným životom, bol s nimi francúzsky panovník zadobre. Akonáhle sa obaja obrátili k dobru a prísnosti mravov, dostali sa s ním do konfliktu (Aubé 2003, 212-213). Podľa svätého Bernarda v ich osobách kráľ ako nový Herodes „prenasleduje túžbu po spravodlivosti, zbožný život a samé náboženstvo (*in episcopis justitiae persequitur zelum, pietatis cultum, habitumque ipsum religionis*)” (Ep 49).

Bernardova snaha o formovanie dokonalého biskupa sa delila na jeho písomnú formu (listy, traktáty, žiadosti) a aktívnu účasť pri riešení existujúcich problémov. Počas života i po svojej smrti mu bol ideálnym vzorom dlhoročný priateľ Viliam zo Champeaux, ktorý chodil osobne, i v zlom počasí, riešiť záležitosti svojich diecézanov a rehoľníkov. V opätových predstavách by mal byť hlavne starostlivým dozorcóm poriadku a naprávačom pokleskov veriacich. Silná snaha o vytrvanie v chudobe a dobrovoľné ponížovanie mali zaručiť, že biskupi nebudú svoje vysoké postavenie zneužívať k vlastnému obohateniu, alebo mocenským nárokom. Podobne ako pri mníchoch a pápežoch kládol na biskupov vysoké morálne nároky a požadoval mimoriadne osobné schopnosti, ktoré mali byť využité v prospech zvereného kléru i obyčajných ľudí. V skutočnosti však tieto podmienky spĺňali len niekoľkí súčasní biskupi, zatiaľ čo sa väčšina z nich stratila v priemernosti a podaktorí dokonca pôsobili vyslovene negatívne. Bernardove listy však boli adresované hlavne tým z nich, ktorí dokázali nájsť v sebe dostatočnú odvahu, aby netolerovali poklesky svojich ľudí a dokázali dobre spravovať im zverený úrad (Ep 58).

Špeciálne postavenie medzi všetkými kresťanskými biskupmi mal rímsky biskup. Ako hlava katolíckej cirkvi a najvyšší predstaviteľ duchovnej moci na Západe bol pápež viac než len obyčajným prelátom. Bernard z Clairvaux celý život aktívne podporoval pápežský primát a to nie len v duchovnej, ale aj vo svetskej rovine (Frizot – Perrin 2006, 66-111; Calmette 1979, 56 – 87; Oldenbourg 1982, 57-61; Schatz 2002, 95-97). Zásadne obhajoval právo rímskeho biskupa byť najvyšším sudcom a tým, kto má rozhodovať o najvýznamnejších náboženských otázkach a daniach v cirkvi. Podľa Bernarda bol pápež najvyšším predstaviteľom kresťanstva na základe poverenia samotným Kristom (*Mt 16,18 – 19*). Tiež často vo svojej korešpondencii modeloval rímskeho biskupa ako milujúceho, ale prísneho a spravodlivého otca, formovaného podľa obrazu starozákonných postáv (napríklad kráľ Dávid) (Ep 237, 238). Cistercký opát tiež sám aktívne vstúpil do diania v kúrii a vykonával úlohy z poverenia rímskeho pontífika. Pravdepodobne najlepšie tieto postoje a vzťahy s pápežstvom ilustruje Bernardova kľúčová rola počas pápežskej schizmy

¹⁹ „Insolentia clericorum, cujus mater est negligentia episcoporum, ubique terrarum turbat et molestat Ecclesias. Dant episcopi sanctum canibus, et margaritam porcis: et illi conversi conculcant eos. Merito quales foveant, tales et sustinent. Quos ditant Ecclesiae bonis, non corrigunt eorum mala, malosque gravati portant.“

po zvolení dvoch pápežov v roku 1130 (Anaklet II. a Inocent II.). Podľa dobových prameňov aj podľa modernej historiografie to bolo do veľkej miery vďaka Bernardovi z Clairvaux a jeho vehementnej podpore, že sa nakoniec presadil ním preferovaný kandidát, Inocent II. (1130 – 1143) (Aubé 2003, 218-238; Leclercq 1998, 64-65; Bredero 1996, 128-139). Druhým zásadným momentom bola voľba Eugena III. (1145 – 1153), ktorý pod menom Bernard Paganelli pôsobil ako cisterciacký mních v Clairvaux práve pod vedením svätého Bernarda (Ep 239; Oldenbourg 1982, 81; Williams 1920).²⁰ Nie div, že súčasníci považovali clairvauxského opáta za skutočného duchovného lídra cirkvi, zatiaľ čo pápež bol len hračkou v jeho rukách. Dokladá to známy list Bernarda Eugenovi III. z roku 1145 (*Aiunt non vos esse Papam, sed me*) (Ep 239).

Záver

Obraz biskupa a jeho úradu zachytený v korešpondencii Bernarda z Clairvaux poskytuje dva zásadné poznatky. Prvým je osobný pohľad clairvauxského opáta na biskupov a ich postavenie v stredovekej spoločnosti. Sám viackrát túto hodnosť a službu odmietol, čo mu však nezabránilo v tom, aby verejne formuloval základné princípy a predovšetkým morálne nároky na každého kandidáta na túto zodpovednú funkciu. Ako aj v iných otázkach, Bernardov pohľad stál na strane prísnej disciplíny a pevnej ortodoxie, pričom však mal stále na zreteli zraniteľnosť a nedokonalosť jednotlivých biskupov. Tým sa otvára druhá rovina významu skúmania Bernardovej korešpondencie. Vo svojich listoch totiž nevykresloval len ideálny stav či zidealizovanú teóriu biskupského povolania. Naopak, väčšina jeho listov bola adresovaná konkrétnym biskupom a reagovala na konkrétne udalosti, problémy a úskalia výkonu ich funkcie. Týmto spôsobom sa dozvedáme veľa o dobovej spoločnosti, o fungovaní cirkvi a presnejšie aj o každodenných problémoch biskupov. Na základe analýzy skúmaných listov sa tak môžeme viac priblížiť rekonštrukcii reálneho obrazu postavenia, fungovania a významu biskupov v spoločnosti prvej polovice 12. storočia.

REFERENCES

- Aubé, Pierre. 2003. Saint Bernard de Clairvaux. Paris.
- Béguin, Albert. 1953. Oevres mystiques de Saint Bernard. Paris.
- Béguin, Albert – Zumthor, Paul. 1944. Saint Bernard de Clairvaux. Fribourg.
- Bernard z Clairvaux. 2009. Kázání na píseň písní. Praha.
- Bernard z Clairvaux. 1999. O stupních pokory a pýchy. Chvály panenské Matky. Praha.
- Bernard z Clairvaux. 2004. O milosti a svobodném rozhodování. Praha.
- Bredero, Adriaan H. 1996. Bernhard von Clairvaux. Zwischen Kult und Historie. Stuttgart.
- Brosse, Jacques. 1995. Histoire de la Chrétienté d'Orient et d'Occident, Paris.
- Calmette, Joseph. 1979. Saint Bernard. Paris.
- Chélini, Jean. 2004. L'évêque est un seigneur comme les autres. In *Historia Thematique*, č. 90, s. 14 – 15.
- Davy, Marie-Madeleine. 2001. Bernard de Clairvaux. Paris.
- Duby, George. 1979. Saint Bernard et l'art cistercien. Paris.
- Evans, G. R. 2000. Bernard of Clairvaux. Oxford.
- Franzen, August. 2006. Malé dějiny církve. Kostelní Vydří.
- Frizot, Julien – Perrin, Thierry. 2006. Sur les pas de Bernard de Clairvaux et des

²⁰ Bernard podrobne predstavil svoju víziu pápežstva v diele *De consideratione*, venovanom pápežovi Eugenovi III.

Cisterciens. Rennes.

James, Bruno Scott (ed.). 1998. The Letters of St. Bernard of Clairvaux. Kalamazoo.

Jedin, Hubert. 2000. Handbuch der Kirchengeschichte. Digitale Bibliothek Band 35. Berlin.

Leclercq, Jean. 1998. St. Bernard et l'esprit cistercien. Paris.

Leclercq, Jean – Talbot, Charles-Hugh – Rochais, Henri (eds.), 1957 – 1958. Sancti Bernardi Opera. Editiones cistercienses. Roma.

Le Goff, Jacques. 1999. Intelektuálové ve středověku. Praha.

McGuire, Brian Patrick (ed.). 2011. A companion to Bernard of Clairvaux. Leiden-Boston.

Migne, Jacques-Paul (ed.). 1854 – 1855. S. Bernardi Opera Omnia. Patrologiae cursus completus. Series latina. Tom. 182-185. Paris.

Morrall, John B. 1997. Political Thought in Medieval Times. Toronto.

Oakley, Francis. 2012. The Mortgage of the Past. Reshaping the Ancient Political Inheritance (1050 – 1300). New Haven – London.

Oldenbourg, Zoé. 1982. Saint Bernard. Paris.

Riché, Pierre – Verger, Jacques. 2011. Učitelé a žáci ve středověku. Praha.

Schatz, Klaus. 2002. Dějiny papežského primátu. Brno.

Svätý Bernard z Clairvaux. 2007. Boží eros. Bratislava.

Thomas, Robert. 1984. Vie de Saint Bernard. Dijon.

Verger, Jacques – Jolivet, Jean. 2006. Le siècle de saint Bernard et Abélard. Paris.

Vita Prima PL 1853. Migne, Jacques-Paul. (ed). Patrologiae cursus completus. Series latina. Tomus 185. Paris.

Williams, Watkin W. 1920. Saint Bernard of Clairvaux Collection. New York.

Whalen, Brett Edward. 2014. The Medieval Papacy. London.

doc. Mgr. Dušan Zupka, PhD.

Comenius University Bratislava

Faculty of Arts

General History Department

Gondova 2

811 02 Bratislava

Slovakia

dusan.zupka@uniba.sk

ORCID ID: 0000-0003-2699-3736

WOS Researcher ID: W-9166-2019

SCOPUS Author ID: 57202319187